

Història i arqueologia

Enviat: 09/02/2021

Acceptat: 06/04/2021

La caiguda de la República a la zona centre, març de 1939

J.M. Santacreu Soler ^{1*}

¹ Catedràtic d'Història Contemporània. Universitat d'Alacant

* Correspondència: ap.c 99, Departament d'Humanitats Contemporànies.

Universitat d'Alacant. 03080-E Alacant. jm.santacreu@ua.es

 ORCID: 0000-0002-8388-2154

Resum: Revisió actualitzada dels darrers dies de la Guerra Civil durant el mes de març de 1939 a partir d'una historiografia local de difícil accés. L'article comença amb les primeres gestions de Negrín en la zona centre a favor de resistir i acaba amb la desbandada final dels darrers dies de març. Destacar el tractament de la reunió en la finca de los Llanos (Albacete) del 16 de febrer i el fracàs definitiu de les tesis de Negrín; també les desercions i la setmana de guerra intestina entre els casadistes i els comunistes; igualment el bloqueig tancat de la costa republicana de les Forces i Operacions del Bloqueig del Mediterrani creades l'octubre de 1937 i el fracàs de les gestions del Consell Nacional de Defensa per aconseguir una capitulació amb garanties.

Paraules claus: Guerra Civil Espanyola, març 1939, zona centre.

Abstract: Updated revision of the last days of the Civil War during March 1939 based on hard-to-reach local historiography. The article begins with Negrín's first efforts in the central area in favor of resisting and ends with the final disbandment of the last days of March. Highlight the treatment of the meeting on the estate of Los Llanos (Albacete) on 16 February and the definitive failure of Negrín's theses; also the desertions and the week of internal war between the casadists and the communists; equally the closed blockade of the Republican coast by the Mediterranean Blockade Forces and Operations created in October 1937 and the failure of the efforts of the National Defense Council to achieve a capitulation with guarantees.

Keywords: Spanish Civil War, March 1939, central area.

El president de la República Espanyola Manuel Azaña, després de passar a França com a conseqüència de l'ocupació definitiva de Catalunya per les tropes franquistes a principis de febrer de 1939, va decidir quedar-se a l'exili mentre que el president del Govern Juan Negrín va viatjar a la zona centre per a continuar la guerra.

Negrín va arribar a Alacant el 10 de febrer en un vol d'Air France procedent de Tolosa de Llenguadoc acompanyat pel cap del Servei d'Informació Militar (SIM) Santiago Garcés i pel ministre d'Afers Exteriors Julio Álvarez de Vayo. Posteriorment també van retornar a l'Espanya republicana els altres membres del gabinet de govern, menys José Giral i el general Vicente Rojo, els quals es van quedar a França amb Manuel Azaña, perquè no eren partidaris de continuar la guerra. L'investigador de la Universitat d'Alacant José Ramón Valero, en el seu llibre *El territorio de la derrota. Los últimos días del Gobierno de la II República en el Vinalopó*, opina que Negrín va decidir tornar a Espanya immediatament perquè volia ser l'exemple de la voluntat de resistir que predicava (Valero, 2004: 14).

El diputat il·licità Ginés Ganga Tremiño també va volar cap a Alacant des de Tolosa de Llenguadoc el 8 de febrer, dos dies abans que Negrín; però amb un objectiu diferent: el de gestionar l'embarcament cap a l'exili dels dirigents locals socialistes abans de la capitulació definitiva. A finals de gener de 1939 un avió procedent d'Albacete havia transportat diversos diputats de la zona centre a Figueres per assistir a la darrera sessió de les Corts celebrada en territori espanyol. Entre ells estava el diputat socialista de la circumscripció d'Alacant Ginés Ganga, el qual va anar-hi a conèixer l'estat de la guerra i assabentar-se dels plans de la cúpula del partit per l'evacuació dels seus correligionaris alacantins que estaven a la zona centre. Per un costat, el 29 de gener es va entrevistar amb Negrín juntament amb altres diputats, el qual els va intentar convèncer de la necessitat de resistir. Per un altre, es va reunir amb el diputat caballerista Rodolfo Llopis Ferrándiz, contrari a les tesis de Negrín, el qual opinava que la guerra estava perduda. Rodolfo Llopis li va encomanar tornar a Alacant per a preparar l'evacuació dels militants socialistes en perill de patir la repressió previsible quan els franquistes ocuparen la província. El pla era que la Federació Provincial Socialista d'Alacant fera una llista dels militants en perill amb les orientacions de Ginés Ganga. Mentre tant, Llopis gestionaria des de França l'enviament dels vaixells al port d'Alacant per a l'evacuació i organitzaria la recepció a Orà. Dit i fet: Rodolfo Llopis va viatjar a París per a entrevistar-se amb el director a França de la seu de la societat CAMPSA-GENTIBUS, José Calviño Ozores, de qui va aconseguir la promesa d'enviar a Alacant els vaixells *Stanbrook* i *Margit*. El 13 de febrer va viatjar a Perpinyà, on es va entrevistar amb Marius Dubois, un diputat socialista d'Orà, per a preparar una oficina d'acollida dels socialistes quan arribaren a Orà (Vargas, 1999: 119-120).

Les primeres gestions de Negrín en la zona centre a favor de resistir

Només arribar a Alacant, Negrín i els dos acompanyants es van entrevistar el 10 de febrer de 1939 amb els generals José Miaja, cap de les Forces Armades, i Manuel Matalana, cap del Grup d'Exèrcits de la Regió Centre (GERC),⁽¹⁾ amb la finalitat d'explicar-los la necessitat de resistir. També van parlar amb les autoritats locals,⁽²⁾ el president del Tribunal Especial de Guàrdia, el fiscal i alguns representants polítics y sindicals (Ramos, 1974: 135-136). S'hi van trobar uns militars, uns magistrats i uns dirigents amb opinions contràries. Uns volien rendir-se, altres estaven d'acord en resistir; però la majoria dubtaven o no parlaven clar. Cap unanimitat en un o l'altre sentit. Pel seu costat, Ginés Ganga, seguint les indicacions de Rodolfo Llopis, estava preparant l'evacuació dels militants socialistes alacantins en perill. Confeccionava les llistes de les persones en perill de patir la previsible repressió franquista i els avisava perquè acudiren al port d'Alacant a embarcar en els vaixells que enviaria oportunament Rodolfo Llopis.

Negrín era conscient dels problemes als quals s'enfrontava abans d'arribar a Alacant. En la reunió de ministres celebrada a Tolosa de Llenguadoc el 9 de febrer de 1939 amb

el propòsit de planificar la continuïtat de la guerra, Negrín solament va trobar el suport del ministre socialista Julio Álvarez del Vayo, que va retornar a la zona centre amb ell, i el del comunista Vicente Uribe, el qual retornarà més tard. (Matínez Bande, 1985: 114-115). Cinc dies abans també havia conegut la intenció irrevocable de Franco d'exigir una capitulació sense condicions. Les darreres Corts de la República presidides per Diego Martínez Barrio en el Castell de Figueres l'1 de febrer de 1939 van aprovar una proposta de tres garanties mínimes per a la capitulació. Una era mantenir la independència d'Espanya lliure d'ingerències; la segona, convocar un referèndum per a decidir el model d'Estat futur; la tercera, que els vencedors aturaren les represàlies i la persecució dels vençuts. Li ho van proposar a Franco mitjançant la intermediació britànica; però Franco va exigir una capitulació sense condicions. Negrín se'n assabentà, de la resposta de Franco, el 4 de febrer de 1939 (Gutiérrez, 1953: 179-180).

Negrín també coneixia perfectament la divisió d'opinions dels militars. En la reunió amb la plana major del GERO (Grup d'Exèrcits Republicans de l'Oest) del 6 de febrer a Agullana va confirmar l'opinió del general Vicente Rojo, el qual donava la guerra per perduda i era partidari de capitular; tot el contrari que Juan Modesto, decidit a continuar-la en la zona centre. Aconseguir-ho era difícil sense fusionar en un grup d'exèrcit el GERO i el GERC. Calia transportar els homes, l'armament i el material del GERO des de França a la zona centre, la qual cosa mai va succeir, perquè les tropes del GERO van ser desarmades només passar la frontera francesa el 8 de febrer de 1939 i internades en els camps d'acolliment. Segons la investigadora francesa Geneviève Dreyfus-Armand (1995 i 1999) van ser reclosos uns 230.000 soldats. A la reclusió dels soldats i la requisita del material del GERO cal afegir la retenció pels francesos en la frontera del material de guerra en trànsit comprat per la República als soviètics, perquè un altre dels arguments en què es basava la tesi de resistir era el material i el suport internacional soviètic. En febrer de 1939 els soviètics van abandonar Negrín. Una prova irrefutable és que, després de ser retinguts els subministraments soviètics en la frontera francesa, l'ambaixador soviètic a França va gestionar amb el Ministeri d'Afers Exteriors francès la seua recuperació en lloc d'intentar que arribaren a la zona centre republicana (Olaya, 2004: 251).

Una vegada acabada la reunió d'Alacant del 10 de febrer de 1939, Negrín, Álvarez del Vayo, els generals Matallana i Miaja, el governador civil Mella i un comissari de policia van viatjar a València en cotxe. L'11 de febrer Negrín va presidir un Consell de Ministres a València, on van acordar restablir la seu del Govern a Madrid (*Gaceta de la República* del 12/02/1939); també va parlar amb el coronel Segismundo Casado sense obtenir cap garantia per a resistir. Miguel Buiza li va fer una advertència reveladora, que la flota de guerra de la República no podia seguir suportant els bombardeigs de l'aviació enemiga en el port de Cartagena i que, de capitular, la trauria del port immediatament. Un fet a destacar d'aquell Consell de Ministres és que els militars professionals tenien més importància en la política que el poder civil i eren cada vegada més crítics amb la resistència defensada per Negrín. La desfeta del GERO en la frontera francesa i la impossibilitat d'incorporar els seus efectius al GERC havia deixat l'Exèrcit completament en mans d'eixos militars professionals allunyats de la militància comunista, la qual donava suport a les tesis de Negrín però sense el suport dels soviètics. Un exemple: Enrique Líster i Manuel Tagüeña eren comandaments comunistes del GERO, ja desaparegut. Líster no va tornar a l'Espanya republicana fins el 14 de febrer i Tagüeña ho va fer el 19 de febrer segons les memòries respectives. Açò significa que Negrín no tenia el suport del comandament militar quan va arribar a Madrid, perquè encara no havien retornat Líster ni Tagüeña (Líster, 1966: 304).

Franco va contribuir al creixement de la desmoralització en la zona centre mentre Negrín intentava engegar la resistència. Coincidint amb l'estada de Negrín a València, la ciutat va ser bombardejada intensament fins a tres vegades i, el mateix 11 de febrer, la 105 Divisió franquista procedent de Barcelona i una agrupació de tropes franquistes embarcades a Palma de Mallorca van ocupar definitivament l'illa de Menorca amb la participació de la flota de l'almirall Moreno. El creuer britànic *Devonshire* va salpar amb 450 refugiats republicans a bord, perquè el britànics van assumir-hi les gestions per a la

rendició amb l'anomenada missió Bérard i la intervenció del creuer. El 8 de febrer anterior ja s'havien aixecat contra la República les tropes de la Ciutadella de Maó i el *Devonshire* havia acollit les autoritats republicanes i algunes persones compromeses amb la causa republicana, la vida de les quals estava en perill. Entre elles, el capità de corbeta Luís González Ubieta arribat a l'illa el 4 de febrer del mateix any 1939 per a comandar-la. González Ubieta va capitular el mateix 8 de febrer a bord del *Devonshire*. La defensa de l'illa era impossible sense el suport dels ports de la costa catalana, ara en mans dels franquistes. Maó estava a 220 milles de València i 280 de Cartagena. Enmig del camí hi havia les bases franquistes de Mallorca i Eivissa (Morillo, 2003).

El dia 12 de febrer València va ser bombardejada novament altres tres vegades; també ho van ser la població civil d'Alacant i l'estació del ferrocarril de Xàtiva quan s'apropava un comboi amb soldats de la 49 Brigada Mixta (Mainar, 2007). El resultat, terrible. Nombrosos morts i ferits. Negrín viatjava cap a Madrid en aquells moments i és difícil saber si les bombes anaven contra ell. Segurament, sí.

Els bombardeigs van continuar durant els dies següents. El 13 de febrer els avions italians procedents de Mallorca van danyar la CAMPSA d'Alacant. Després, van atacar Gandia i Sagunt intensament. També van bombardejar altres ports de la costa republicana i prioritàriament Cartagena, que va patir atacs intermitents durant la resta del mes de febrer.(3)

Negrín va retornar la seu del Govern a Madrid en arribar-hi, on celebrarà els Consells de Ministres següents amb la mateixa finalitat d'organitzar la resistència; però Madrid era una ciutat insegura. L'artilleria franquista va disparar més de mil projectils contra el casc urbà de la capital entre el 12 i 15 de febrer segons els comunicats de guerra corresponents, el detall dels quals està anotat en la taula 1. L'aviació va continuar bombardejant els ports marítims republicans, les estacions ferroviàries i alguns municipis estratègics dels fronts de guerra. Els efectuaven els avions alemanys i italians que ajudaven Franco des dels inicis de la guerra i contribuïen a desmoralitzar la població civil republicana amb les seues intervencions, la vida quotidiana de la qual era cada vegada més difícil en les grans ciutats on s'agreujaven els problemes de seguretat i el subministrament de queviures. Curiosament, en els comunicats de guerra corresponents no hi ha cap notícia sobre operacions bèl·liques per a trencar les línies dels fronts. Segurament Franco no volia perdre més soldats com li havia passat en l'ofensiva de la Batalla de Llevant (4) i els republicans estaven a la defensiva.

Taula 1:		
Els comunicats oficials de guerra dels dos exèrcits entre el 10 i 28 de febrer de 1939		
Dia	Exèrcit de Franco	Exèrcit de la República
10	La guerra a Catalunya ha acabat. La nit passada les tropes han ocupat Camprodon i hui, Planes, Planoles i llocs propers a Toses. Les tropes hui han assolit tots els passos fronterers francesos des de Puigcerdà a Port-Bou. En totes es carreteres i camins hi ha abandonats vehicles, armament i material de totes classes.	A Catalunya les tropes continuen replegant-se i han salvat tot el material. Hui l'aviació enemiga ha bombardejat Cartagena, Alacant, Dènia i Gandia, a més de València quatre vegades amb mort de població civil.
11	Les tropes hui han ocupat sense resistència Llivia.	Hui l'aviació enemiga ha bombardejat Alcoi i Maquel, a més

	<p>Les tropes d'ocupació segueixen recollint material abandonat: 15 tones de municions, vagons plens de material de guerra, camions, una fàbrica...</p> <p>L'aviació hui ha bombardejat les estacions ferroviàries d'Alcaracejos, Belalcazar i el port de València.</p>	de València dues vegades amb mort de població civil.
12	<p>Ahir l'aviació va bombardejar una fàbrica de material de guerra a Alcoi i els ports d'Alacant i Cartagena, on van enfonsar un destructor roig, van danyar establiments del port i van abatre un avió de caça enemic. Hui han bombardejat les estacions ferroviària de Chillón i el port de València provocant incendis.</p>	Hui l'aviació enemiga ha bombardejat Alacant i l'estació ferroviària de Xàtiva, a més de València dues vegades amb mort de població civil.
13	<p>Els rojos han volat els polvorins de Llers, que han destruït el poble.</p> <p>Ahir l'aviació va bombardejar el port d'Alacant.</p>	<p>Ahir i hui l'artilleria enemiga ha disparat 600 projectils contra Madrid amb mort de població civil.</p> <p>Hui l'aviació procedent de la base de Mallorca ha bombardejar els ports d'Alacant i Cartagena.</p> <p>Hui en el Cabo de Palos l'aviació ha abatut un avió "Heinkel" enemic en combat.</p>
14	<p>Ahir l'aviació va bombardejar els ports d'Alacant i Cartagena, on van danyar dos destructors rojos i van danyar fàbriques de guerra.</p>	Sense novetats destacables
15	Sense novetats destacables.	<p>Ahir per la nit l'artilleria enemiga ha disparat 200 projectils contra Madrid amb mort de població civil.</p> <p>Hui 10 avions trimotors han bombardejar el port de València sense víctimes.</p>
16	<p>Ahir l'aviació va bombardejar el port de València i van abatut un avió "Rata" enemic en combat.</p>	<p>Hui per la tarda l'artilleria enemiga ha disparat 341 projectils contra Madrid amb mort de població civil.</p> <p>Hui 10 avions trimotors "Savoia 81" han bombardejar el port de València sense víctimes.</p>
17	<p>Ahir l'aviació va bombardejar el port de València i un dipòsit de gasolina.</p>	Sense novetats destacables.
18	Sense novetats destacables.	<p>Hui pel matí l'artilleria enemiga ha disparat 31 projectils contra Madrid amb mort de població civil.</p> <p>Hui 4 avions bimotors "Fiat" han bombardejar el port de València sense víctimes i 4</p>

		trimotors "Savoia 81", Alacant amb 10 morts i 66 ferits.
19	Hui l'aviació ha bombardejat el port d'Almeria.	Ahir per la tarda l'aviació enemiga va bombardejar Almeria i hui, Alacant i el Grau de Gandia.
20	Ahir l'aviació va bombardejar els ports d'Alacant i Gandia.	Ahir per la tarda l'aviació enemiga va bombardejar Almeria i hui al matí, Gandia.
21	Ahir l'aviació va bombardejar el port de Gandia i els dipòsits de gasolina.	Hui pel matí l'aviació enemiga ha bombardejat Alacant amb morts i danys
22	Ahir l'aviació va bombardejar el port d'Alacant.	La darrera nit l'artilleria enemiga ha disparat contra Madrid. L'aviació enemiga ha bombardejat Almeria i Alacant. Hem bombardejat concentracions de tropes enemigues en els fronts.
23	Ahir l'aviació va bombardejar el port d'Alacant.	Sense novetats destacables.
24	Sense novetats destacables.	Sense novetats destacables.
25	Hui l'aviació ha bombardejat el port d'Almeria	La darrera matinada un avió enemig va bombardejar Almeria.
26	L'aviació ha bombardejat el port d'Almeria	La darrera matinada l'aviació enemiga va bombardejar Almeria.
27	Ahir l'aviació va bombardejar el port de Gandia i els dipòsits de gasolina i hui, el port d'Alacant.	La darrera matinada l'aviació enemiga va bombardejar Almeria i per la tarda, València.
28	Ahir l'aviació va bombardejar el port de València amb danys a un vaixell.	La darrera nit l'aviació enemiga va bombardejar Torrebaja, Admuz, Los Santos i Salvacañete amb morts civils i un avió enemig va bombardejar Almeria. Hui pel matí els trimotors "Savoia 81", els ports de València i Gandia i el casc urbà de Cartagena.
Font: Elaboració pròpia amb una traducció i adaptació resumida a partir del Servicio Histórico Militar (1977 i 1978).		

La reunió en la finca de los Llanos (Albacete) del 16 de febrer i el fracàs definitiu de les tesis de Negrín

Negrín va haver d'anar de Madrid a Albacete i d'Albacete a Madrid alternativament per a reunir-se amb els comandaments militars i amb els ministres. Amb els militars ho feia a Albacete i amb els ministres, a Madrid. Albacete era una zona equidistat dels diversos fronts de combat i molt més segura que Madrid perquè acudiren els comandaments de la plana major dels exèrcits i de la marina de guerra sense el perill del projectils que l'artilleria franquista disparava contra la capital. La reunió del 16 de febrer de 1939 en la finca de los Llanos (Albacete) amb els militars va ser especialment significativa per a la història de la Guerra Civil i el futur de les tesis de Negrín. Van acudir-hi el coronel Segismundo Casado (cap del Centre), el general Antonio Escobar (cap del d'Extremadura), el coronel Domingo Moriones (cap del d'Andalusia), el general Leopoldo Menéndez (cap de l'Exèrcit de Llevant), el general Carlos Bernal (cap de la base naval de Cartagena), el capità de navili amb funció d'almirall Miguel Buiza (cap de l'Estat Major de la Flota), el tinent coronel Jesús Camacho (cap de l'Aviació) i els generals José Miaja i Manuel Matalana, amb qui ja havia parlat a Alacant sis dies abans. Li van assegurar que podien resistir durant uns mesos més; però que no valia la pena ajornar una derrota inevitable.

La majoria dels historiadors, fins i tot de tendències contraries, coincideixen quan valoren la pervivència d'un Exèrcit republicà poderós en febrer de 1939 a la zona centre amb mig milió d'efectius. Les construccions defensives mantenien les línies del front sense fissures. De fet, els generals franquistes dels diversos fronts no van intentar trencar les línies en cap moment del mes de febrer ni de març de 1939 fins l'ofensiva final, una vegada confirmada la capitulació de la República. Com a molt, hi havia concentracions de tropes en els fronts que van ser bombardejades oportunament pels avions republicans si fem cas als comunicats de guerra de l'Exèrcit de la República del 22 de febrer de 1939. La producció de guerra continuava gràcies a la militarització de les fàbriques d'armament i a la reassignació dels recursos productius autòctons, motiu pel qual la resistència republicana durant uns mesos més era factible atenent a les fortificacions defensives construïdes i a les possibilitats d'avituallar menjar i municions al mig milió de combatents (Santacreu, 1990: 47-93 i 1992). Una prova és que els comunicats oficials de guerra de l'Exèrcit de Franco anotats en les taules 1 i 2 solament mencionen els bombardeigs contra la rereguarda republicana i algun combat d'avions de caça; cap ofensiva per a trencar les línies.

El mateix 16 de febrer també es va evidenciar que les noves gestions dels diplomàtics de Negrín en la Societat de Nacions y en el *Foreign Office* britànic eren inoperants. Julio Álvarez del Vayo va fer un discurs en la Societat de Nacions a Ginebra advertint que Espanya era el primer camp de batalla d'una guerra mundial inevitable, perquè s'havien fet massa concessions als nazis. L'ambaixador republicà a Londres, Pablo de Azcárate, va informar Negrín sobre la proposta de lord Halifax a Franco per a una pau negociada seguint els mínims exigits per Negrín en el memoràndum lliurat al *Foreign Office* britànic el 14 de febrer. Tot va ser inútil (Azcárate, 1976: 125 i Edwards, 1979: 207).

Després d'aquell 16 de febrer de 1939, Negrín necessitava un lloc més segur que Madrid des d'on governar, perquè havia fracassat tant en el control intern i la fidelització dels comandaments de l'Exèrcit republicà i de les diverses opcions polítiques per a continuar la guerra com en les gestions diplomàtiques en l'àmbit internacional per aconseguir una capitulació amb garanties. Van créixer els rumors, que eren certs, sobre la preparació d'un colp d'estat consensuat entre els militars —Casado— i els polítics —Besteiro—. Negrín va intentar una remodelació de l'organigrama dels caps dels Exèrcits per a evitar-ho

i poder controlar-los —el canvi més significatiu va ser nomenar governador civil de València a Líster—; però aviat se'n adonà que quasi tots els militars de carrera del GERC eren partidaris de capitular, excepte el general Escobar.

El 17 de febrer de 1939 els polonesos van reconèixer l'Estat de Franco a Espanya, els trucs el 21 de febrer i els holandesos el 22. El dia 25 del mateix mes de febrer Negrín es va entrevistar amb Casado de nou i finalment va decidir traslladar el Govern a un lloc secret on amagar-se —Petrer (Alacant)—. Eixe dia 25 de febrer es va desplaçar a la finca El Poblet, anomenada en clau *Posición Yuste*. Era un lloc que tenia prop l'aeròdrom del Fondó de Monòver i connexió per carretera i ferrocarril amb les ciutats d'Alacant, Albacete, Madrid i València. La cúpula del Partit Comunista d'Espanya també s'hi va traslladar, però a la *Posició Dakar* en la ciutat d'Elda situada prop de la *Posició Yuste* de Petrer.(5)

Durant aquella conjuntura, el ministre de la CNT Segundo Blanco ja preparava un pla d'evacuació per als seus camarades i els comunistes també per als seus dirigents. Els socialistes ja ho havien fet com hem vist més amunt amb les gestions de Rodolfo Llopis i Ginés Ganga. El pla inicial del socialista Rodolfo Llopis era només per a evacuar els militants socialistes de la província d'Alacant; però en març de 1939 els seus vaixells seran els de l'exili de la República amb el vaixell carboner Stanbrook com a mite principal utilitzat hui en dia per les comissions cíviques que reivindiquen la memòria del fets (Gassó-García, 2016).

El contingut d'una carta de Rodolfo Llopis, datada el mateix 25 de febrer de 1939 en què Negrín arribava a la Posició Yuste, ens desvela la inoperància de les gestions de Negrín en els temes de l'evacuació republicana i dels acords de pau amb Franco. El seu objectiu principal era evitar les represàlies i no preparar l'evacuació general dels republicans. Rodolfo Llopis advertia en la carta als seus correligionaris que havia vist disputar-se papes amb fills un tros de pa i un seient en un camió en la frontera francesa el 5 de febrer de 1939, motiu pel qual qualsevol precaució era poca. Que amb acord de pau o sense, els socialistes d'Alacant havien de preocupar-se d'ells mateixos, dels companys i de les seues coses. Que no confiaren més que en els mitjans propis i en els enllaços socialistes. Que enviaren a Orà el que pogueren per a vendre i que enterraren el que no pogueren enviar. Que no havien d'eixir abans d'hora, però ni un minut més tard del previst. Que ell els esperava a Orà. Que els amics hi tenien una casa i una taula per a rebre'ls (Vargas, 1999: 123).

El 27 de febrer de 1939 França i la Gran Bretanya van reconèixer finalment el Govern franquista i van deixar diplomàticament de fet i de dret la República Espanyola fora dels canals interlocutors internacionals. La relació exterior va quedar en mans de les organitzacions humanitàries i de solidaritat internacional. El dia següent, el 28 de febrer, Negrín va rebre la notícia de la dimissió d'Azaña (6) com a president de la República i la renúncia del president de les Corts Diego Martínez Barrio a presidir-la, perquè la dimissió d'Azaña no era efectiva fins la ratificació de la Diputació Permanent de les Corts. Quan la Diputació Permanent va acceptar la dimissió d'Azaña, Diego Martínez Barrio va acceptar la Presidència i va exigir acabar la guerra. La presència de Negrín a la zona centre amb l'objectiu de resistir tenia les hores comptades sense el beneplàcit del nou president en funcions Martínez Barrio, sense l'obediència dels comandaments dels Exèrcits i sense la legitimitat jurídica internacional per a negociar. El president de la República li exigia la rendició i Negrín no podia evitar una capitulació sense condicions que volia imposar Franco.

Les desercions i la setmana de guerra intestina entre els casadistes i els comunistas

Els primers dies de març la rereguarda de la República estigué sotmesa a nous bombardeigs de la població civil i dels ports marítims perpetrats per l'aviació italiana i alemanya. L'1 de març els avions italians van llançar bombes sobre Sagunt, València, Gandia i la fàbrica d'avions de Sant Vicent del Raspeig (Alacant); el 2 de març, sobre el port de Dénia; el 3, sobre l'estació del ferrocarril d'Alacant, el 5, sobre el port de València; el 6, sobre el port d'Alacant i un dipòsit de gasolina de Manises; el 7, sobre el port de València novament segons els comunicats de guerra anotats en la Taula 2.

Les poblacions d'Elda i Petrer en particular i els residents en l'Espanya republicana en general no van poder llegir en la premsa la notícia de la dimissió del president de la República Manuel Azaña fins al 2 de març de 1939. El 3 de març de 1939 Negrín va remodelar l'organigrama dels caps de l'Exèrcit i de la Flota; però va topar amb una doble resistència, per un costat la dels comandaments en actiu contraris a acceptar la remodelació i per l'altre la d'alguns membres de la cinquena columna decidits a ocupar el poder per a rebre les tropes d'ocupació de Franco. Un exemple: El màxim responsable de la base de Cartagena, general Bernal, no va acceptar els canvis. Galán, el nou cap nomenat per Negrín, va assumir-ne el comandament; però va ser detingut la mateixa nit pels militars conspiradors que van controlar la base (Galán, 1991: 97-113). Els partidaris de Negrín van contestar alliberant-lo i Galán, per a evitar malentesos, va suggerir a Negrín que el càrrec no fos per a ell ni per a cap comunista. Negrín va acceptar el suggeriment; però el diumenge 5 de març de 1939 els tres creuers, vuit destructors i un submarí de la Flota van salpar de Cartagena cap a Bizerta amb 300 civils i 3.832 militars i mariners embarcats. Era la deserció de la Flota de guerra republicana, que deixava les aigües territorials i la costa republicana indefensa. Van lliurar la Flota a les autoritats franceses el 7 de març en Bizerta, que era el port escollit per les autoritats franceses per a retornar els vaixells a l'Espanya de Franco (Fernández, 2009).

Mentrestant, els franquistes van enviar a Cartagena dues expedicions navals des dels ports de Castelló i Màlaga amb la finalitat de desembarcar-hi 20.000 homes ràpidament en la creença que la cinquena columna havia ocupat la base naval de Cartagena; però l'expedició va ser aturada a causa de les notícies sobre el fet que les tropes republicanes encara controlaven el municipi i la base naval de Cartagena. No obstant, van arribar-hi dos vaixells franquistes que no tenien estació radiotelegràfica. Un dels dos, el *Castillo de Olite*, va entrar en la badia de Cartagena i va ser enfonsat per una canonada de la bateria de costa "La Parajola" el 7 de març de 1939. Estava atapeït de soldats del Regiment de Zamora número 29, del Grup d'Artilleria 100/7, la plana major de l'11 Regiment de la Divisió número 83, els tripulants, etc, més de 2.000 persones. L'altre transport, el *Castillo de Peñafiel*, va fugir cap Eivissa en veure el fet. Segons l'investigador Luís Miguel Pérez de l'Institut de Cartagena d'Investigacions Històriques, van morir 1.476 homes, van quedar ferits 342 y 294 supervivents van ser fets presoners. L'enfonsament va succeir perquè els comandaments franquistes van sacrificar la seguretat a la rapidesa de l'operació. Cada transport navegava per la seua banda sense saber què els esperava en la bocana del port de Cartagena (Pérez Adán, 2004).

La nit del mateix 5 de març de 1939 que va desertar la Flota de Cartagena, el coronel Casado va constituir una junta de govern a Madrid encapçalada pel socialista Julián Besteiro i per ell mateix —el Consell de Defensa—. Ambdós van comunicar per ràdio la creació del Consell i que la guerra estava perduda. Que volien aconseguir una pau honrosa amb una victòria moral sense crims ni represàlies. Wenceslao Carrillo, com a membre del Consell, va transmetre les instruccions oportunes a tots els governadors civils. Nombroses autoritats municipals i la majoria dels partits polítics i sindicats del Front Popular van declarar l'adhesió al Consell i el rebuig a Negrín, el qual va convocar immediatament un Consell de Ministres en la *Posició Yuste* i va convocar-hi a Matallana, Casado i Miaja;

però només va anar Matallana. Per telèfon, Casado va destituir Negrín com a president del Govern. Negrín va permetre que Matallana marxara i va aconsellar als membres del seu Govern que sortiren d'Espanya immediatament. Eren les cinc de la matinada del 6 de març de 1939.

Negrín i el seus, menys Uribe, van volar en dos avions des de l'aeròdrom del Fondó de Monòver cap a França. Després, altres avions van realitzar mes transports cap al nord d'Àfrica. Els soldats de Líster protegien l'enlairament dels avions des de terra. Poc abans de l'arribada al Fondó de Monòver dels colpistes, encara es van enlairar alguns militars i civils comunistes més, entre els qui eren Hidalgo de Cisneros, Juan Modesto y el mateix Enrique Líster. Els soldats es van quedar defenent la sortida fins l'arribada dels colpistes (Costa, 1998: 264-286 i Ramos, 1974: 141-219).

Un altre aeròdrom d'eixida cap a Orà dels comunistes va ser Los Alcázares (Múrcia), des d'on es van enlairar entre altres Santiago Carrillo, Francisco Galán, Vicente Uribe, Jesús Hernández, etc. El 6 de març també va salpar del port d'Alacant el carboner *Hari-onga* amb 120 passatgers. Els dirigents del PCE que quedaven a la zona centre van intentar convertir Cartagena en el punt d'evacuació de la direcció del partit. La primera sortida va ser el 8 de març; però les accions precipitades ho van dificultar segons ens desvelen les investigacions de Pedro María Egea Bruno (2016: 163). L'èxode dels dirigents va deixar el partit sense cúpula i sense estructura. La resistència dels militants comunistes contra el colp va ser feble, tot i que el partit havia passat de tenir 88.000 militants en juliol de 1936 a 339.682 en novembre de 1937 (Hernández Sánchez, 2010: 356). La militància comunista havia crescut no per les conviccions ideològiques sinó a conseqüència de la mateixa guerra com han demostrat els treballs d'Albert Girona (2006, 112-121) i Helen Graham (2006: 142-144).

El poder va quedar així en mans dels militars colpistes partidaris de Casado i dels civils afins a Besteiro. La Presidència del Consell Nacional de Defensa va ser assumida pel general Miaja; el cap d'Estat, Besteiro; en la cartera de Defensa, el coronel Casado; la cartera d'Hisenda per a José Manuel González Marín de la CNT; la de Governació, Wenceslao Carrillo del PSOE; la de Justícia, Miguel San Andrés *d'Izquierda Republicana*; Instrucció Pública, José el Rio d'Unió Republicana; Comunicacions, Eduardo Val de la CNT; i Treball, Antonio Pérez de la UGT.

La consolidació del nou poder va pagar un preu elevat i no va estar exempta de d'enfrontaments armats amb els militants comunistes dels diversos exèrcits. A Madrid hi hagué unitats militars dirigides pels comunistes que es van enfrontar als colpistes i van afusellar tres coronels partidaris del colp de Casado —Fernández Urbano, López Otero i Pérez Gazolo—; es van fortificar en la Posició Jaca de la Castellana i van assaltar Fuen-carral. L'enfrontament va obligar a retirar una part dels contingents del front. Casado va ordenar l'empresonament dels comunistes. Els franquistes van bombardejar la capital una vegada més i van intentar una ofensiva sobre Madrid el 8 de març sense èxit, la qual els va costar 200 morts; però no va ser tràgica com la de Cartagena del dia anterior el preu de la qual van ser quasi 1.500 morts i més de 500 presoners i ferits. Els enfrontaments entre comunistes i casadistes a Madrid van durar fins el 12 de març, quan van arribar-hi les tropes anarquistes de Cipriano Mera del IV Cos d'Exèrcit en suport dels casadistes. Casado va afusellar al coronel Barceló, al comissari polític José Conesa i al secretari general de les JSU madrilenyes Eugenio Mesón. En les altres ciutats de la rereguarda republicana la disputa va ser molt menor. El general Menéndez va controlar amb determinació les resistències comunistes en l'Exèrcit de Llevant igual que va fer el general Escobar en el d'Extremadura, on es va rebel·lar la XLVII Brigada de la 36 Divisió del VI Cos d'Exèrcit. En el d'Andalusia, cap novetat a destacar.(7)

L'assagista Luís Español (2004: 49-70) ens ha deixat una síntesi descriptiva de caràcter divulgatiu sobre les operacions militars dels colpistes, la resistència de les milícies comunistes durant la setmana del 5 al 12 de febrer de 1939 i la crisi institucional oberta per la dimissió d'Azaña. A banda de les opinions personals, amb les quals podem o no estar d'acord, lo més interessant del text de l'assagista és la constatació que el Consell

Nacional de Defensa va perdre durant el desenvolupament del colp d'Estat els recursos financers controlats directament per Negrín, la Flota de guerra desplaçada a Bizerta, un grup important d'avions militars de transport utilitzats pels seguidors de Negrín en la fugida, i pels dirigents comunistes, i també va minvar una part de les tropes de terra pels empresonaments i les morts durant els enfrontaments intestins, més de 2.000 vides. El 13 de febrer de 1939 Franco va anunciar al món l'Ofensiva de la Victòria davant la desfeta dels efectius militars i navals de la República; però la República encara tenia operatives el mateix 13 de febrer 50 divisions amb 135 brigades, 20 grups de Guàrdies d'Asalto, dues brigades i un regiment de cavalleria, i 50 batallons d'enginyers i 250 carros i blindats defenent les línies de frontera.

Taula 2: Els comunicats oficials de guerra dels dos exèrcits entre l'1 i 13 de març de 1939		
Data	Exèrcit de Franco	Exèrcit de la República
1	Ahir l'aviació va bombardejar els ports de València, Gandia i Cartagena, on van danyar la proa del Méndez Núñez i van abatre un caça enemic.	Hui pel matí els trimotors "Savoia 81" han bombardejat Gandia, Alacant i Cartagena i els barris marítims de Sagunt i València amb morts civils.
2	Ahir l'aviació va bombardejar els ports de Sagunt, València i Gandia, la Base Naval de Cartagena i la factoria de Sant Vicent del Raspeig (Alacant). Hui, l'estació ferroviària de Chillón.	Hui pel matí l'aviació enemiga ha bombardejat els barris marítims de Dénia i el poble de Salvacañete.
3	Ahir l'aviació va bombardejar els ports de Dénia i Cartagena. La darrera nit, l'estació ferroviària de Chillón.	Ahir per la tarda 5 trimotors "Savoia 81" han bombardejat Cartagena amb morts civils. Hui per la tarda, Alacant.
4	Ahir l'aviació va bombardejar la zona ferroviària d'Alacant.	Hui pel matí l'aviació enemiga ha bombardejat els pobles de Torrebaja i Los Santos (València) amb morts civils i les nostres bateries han abatut un dels bombarders enemics. Els tripulants han saltat en paracaigudes.
5	Sense novetats destacables.	
6	Ahir l'aviació va bombardejar el port de València. Hui han abatut un avió de caça "Curtis" enemic en combat aeri.	La darrera matinada un hidroavió enemic ha bombardejat Santa Pola i Torrevella. Hui pel matí l'aviació enemiga ha bombardejat Sagunt, València, Alacant i el poble de Cifuentes i, per la tarda, tres vegades el port de València amb morts civils.
7	Ahir l'aviació va bombardejar el port d'Alacant i un dipòsit de gasolina a Manises.	Hui pel matí l'aviació enemiga ha bombardejat els ports de Sagunt i València i el poble de Manises.
8	Ahir l'aviació va bombardejar el port de València.	Sense novetats destacables.

9	Sense novetats destacables.	Hui 3 trimotors enemics han bombardejat Alacant amb morts civils.
10	Sense novetats destacables.	Hui pel matí 5 "Savoia" han bombardejat Cartagena. En el front d'Andalusia, les nostres bateries han abatut un caça "Fiat" enemics. El tripulant ha saltat en paracaigudes.
11	Sense novetats destacables.	Hui pel matí 9 avions enemics han bombardejat la zona portuària de València.
12	Ahir l'aviació va bombardejar el port de València.	Ahir 5 avions "Savoia" han bombardejat Guadalajara amb morts civils. Hui pel matí 2 "Junker" han xocat en l'aire prop de Madrid i han mort els tripulants.
13	Sense novetats destacables.	Sense novetats destacables.
Font: Elaboració pròpia amb una traducció i adaptació resumida a partir del Servicio Histórico Militar (1977 i 1978).		

El bloqueig tancat de la costa republicana

Mentre es desenvolupava la setmana de guerra intestina entre els casadistes i els comunistes, el 7 de març de 1939 Franco va ordenar a l'almirall Francisco Moreno, cap de les Forces i Operacions del Bloqueig del Mediterrani creades l'octubre de 1937 amb seu a Palma de Mallorca, l'establiment d'un bloqueig tancat de la costa republicana (Santacreu, 2006: 117-133). La deserció de la flota havia deixat sense protecció el tràfic marítim de la República i la defensa de les aigües jurisdiccionals, les quals estaven ara solament sota la protecció de les bateries de costa i dels avions de la Primera Regió de l'Aire republicana, però amb uns efectius debilitats per la fugida del Govern de Negrín i els dirigents comunistes. L'única esperança eren els vaixells de guerra britànics i francesos de la Patrulla de Nyon posada en funcionament en setembre de 1937 per a protegir el tràfic dels vaixells mercants britànics i francesos en les aigües internacionals; però la Patrulla de Nyon no podia protegir-los si eren agredits dins dels ports republicans o en la zona de les tres milles d'aigües jurisdiccionals considerades zona de guerra (Santacreu, 2008a: 88 i 89).

La nit del 8 de març de 1939, amb un radiograma, l'Estat Major de l'Armada franquista va declarar tancada per a la navegació tota la costa republicana compresa entre Sagunt i Adra independentment de la bandera i mercaderia dels vaixells. Un oficial de la Patrulla de Nyon i el consol britànic destinat a Palma de Mallorca van protestar i el 9 de març l'almirall Moreno va informar l'Estat Major que les armades britànica i francesa de la Patrulla de Nyon no ho acceptaven i que els destructors britànics entraven en el port de Gandía amb regularitat. Que el bloqueigs solament podia ser efectiu en algunes parts de la costa, perquè no hi havia vaixells disponibles per a tancar-lo completament. L'11 de març l'Estat Major li va contestar que Espanya tenia dret a tancar les fronteres i a prohibir les visites dels vaixells britànics a Gandía.

L'almirall Francisco Moreno va dividir la costa republicana en quatre zones de vigilància i va posar en marxa el dispositiu entre els dies 12 i 15 de març de 1939. La primera zona anava des del cab d'Adra al de Gata, la segona des del de Gata al cab de Palos, la tercera des d'aquest al de la Nau i la quarta, des de la Nau fins a Sagunt. De la primera

s'havien d'encarregar els canoners *Canalejas*, *Cánovas* i *Dato* amb base d'operacions a Màlaga; de la segona, els submarins amb el desplegament d'uns camps de mines; de la tercera, tres llanxes torpedineres des d'Eivissa, els hidroavions de l'esquadrilla 1-E-70 de Formentera i els minadors *Júpiter*, *Marte* i *Vulcano* amb bases a Eivissa i a Palma de Mallorca; i de la quarta zona, els creuers auxiliars *Mar Negro* i *Mar Cantàbrico* i els destructors *Velasco Ceuta* i *Velasco Melilla*.

El 15 de març a migdia l'operació del bloqueig tancat ja estava completament en marxa; però Franco havia convocat l'almirall Moreno per a parlar personalment amb ell en Burgos i planificar la recuperació de la flota republicana lliurada en Bizerta. El 14 de març Moreno va viatjar des de Palma de Mallorca a Tarragona i de Tarragona a Burgos. El dia 16 Franco li va ordenar desembarcar una part de la dotació dels vaixells del bloqueig, concentrar-la a Palma de Mallorca i enviar-la a Bizerta perquè es feren càrrec de la flota. El 21 de març l'almirall va tornar a Palma amb la missió prioritària de recuperar la flota de Bizerta i la secundària de continuar el bloqueig tancat.

En els ports marítims republicans regnava la desesperació per embarcar en qualsevol vaixell i fugir. El 8 de març en el port de València la guàrdia armada va impedir un embarcament d'un grup de persones que volien accedir violentament al *Stanland*. El 9 i l'11 de març els mercants britànics *Stanhope* i *Ronwyn*, després de desembarcar la càrrega de farina procedent del port de Sète, van salpar del port d'Alacant amb més de 700 passatgers que van pagar generosament els passatges als capitans. El 12 de març van arribar al port d'Alacant els vaixells mercants *African Trader* i *Maritime* procedents d'Orà amb càrrega general aprofitant la lentitud de la posada en marxa del bloqueig. El mateix dia 12 de març van embarcar pel port d'Almeria en el S.S. *Bonwyn* més passatgers. El 14 de març ho van fer altres més en els vapors *Stanhope* i *Stancor* en els ports de València i Gandia i el dia 16 van embarcar més de mil passatgers en l'*African Trader* en el port d'Alacant. Tots tres van salpar cap a l'exili.

L'*African Trader* era uns dels transports contractats per Rodolfo Llopis per a evacuar els correligionaris socialistes alacantins, però també va acceptar passatgers anarquistes i militants d'altres ideologies. Va arribar a Orà el dia 21 de març burlant el bloqueig. Hi ha contradiccions en les fonts d'informació per a quantificar els passatgers. Unes diuen que n'eren 900, altres que 1.250 i n'hi ha qui diu més de 1.800. El viatge va coincidir amb el fet que entre el 20 i 21 de març el minador *Marte* va estar ancorat a Eivissa reparant averies. El dia 19 de març el temps havia empitjorat fins a mar grossa i el *Marte* va patir averies en les dinamos i en dos generadors, motiu pel qual es va dirigir a Eivissa i va fondejar en la platja de Codolà. El creuer i el destructor que també patrullaven les costes valencianes es van refugiar igualment en la platja de Codolà. Així, la nit del dia 19, la costa valenciana estava sense cap vigilància. El creuer *Mar Cantàbrico* no va retornar a la seua zona de vigilància fins a migdia del 21 de març. Quan patrullava davant de València, per la tarda, va divisar el mercant francès *Lézardrieux*, el qual també va aprofitar la conjuntura per a salpar de València. El creuer *Mar Cantàbrico* el va seguir durant més de sis hores i el creuer britànic *Penélope* va intercanviar senyals amistoses amb el *Mar Cantàbrico* mentre observava les navegacions.

El bloqueig tancat va obligar el Govern francès a accelerar l'evacuació dels ciutadans francesos en vaixells de guerra pels ports València, Alacant, Cartagena i Almeria, la qual ja havien iniciat en el mes febrer. Com que les mines i el desplegament dels submarins podien entorpir-ho, els francesos juntament amb els britànics van pressionar diplomàticament Franco contra el minat i l'ús de submarins en la zona. La perseverança diplomàtica i la necessitat de negociar el lliurament de la flota en Bizerta va obligar Franco a retirar el submarí *General Mola* el 17 de març, l'únic enviat a la costa de Cartagena, el qual solament va estar un dia en missió de vigilància; també va aturar el desplegament de mines submarines.

Tot i que el Comitè de No-intervenció de Londres ja s'havia quasi dissolt davant les pressions alemanyes; els vaixells de guerra britànics i francesos van continuar protegint la navegació en aigües internacionals dels mercants de nacionalitat anglesa i francesa en

compliment dels acords de la patrulla pactada a Nyon mesos abans i també van participar en l'evacuació d'alguns dirigents republicans contravenint la declaració del bloqueig. Solament respectaven les detencions dels vaixells dins de les tres milles, quan la patrulla franquista podia provar que els vaixells mercants transgressors estaven dins de les aigües jurisdiccionals, en la zona de guerra. A continuació esmentarem alguns exemples dels incidents més destacat:

El 22 de març per la tarda el mercant britànic *Seabank Spray* va salpar de València i el creuer britànic *Penélope* i el franquista *Mar Cantábrico* se li van apropar preparats per al combat. Quan van arribar a la vora del mercant, ja estava fora de les tres milles jurisdiccionals. Els britànics van informar que viatjava de buit rumb cap a Orà i van deixar de seguir-lo. El creuer *Penélope* es va dirigir cap al port de València mentre que el *Mar Cantábrico* va continuar seguint-lo durant un temps.

La sortida d'un altre mercant del port de València poc després, el *Stancor*, el qual navegava ple de passatgers camí de l'exili, va provocar tensions entre els dos creuers altra vegada; però ara més greus. El *Mar Cantábrico* va arribar prop del mercant britànic abans que el *Penélope*. El comandant va dir que l'havia interceptat dins de les aigües jurisdiccionals espanyoles. Els britànics ho van negar i la discussió va continuar mentre els tres vaixells navegaven en conserva fins arribar a les aigües internacionals. La matinalada del dia 23, l'almirall Moreno li va ordenar que seguira els dos vaixells britànics sense intervenir fins l'arriba del destructor *Teruel*. Poc abans que el *Teruel*, va arribar-hi el creuer *Galatea* amb la insígnia de l'almirall de la flota britànica. A migdia, els cinc navegaven en conserva a 10 milles de Dragonera. El *Galatea* va ordenar al *Stancor* de seguir viatge i el franquistes van desistir finalment.

El 27 de març el Govern de Burgos va dissoldre les Forces i Operacions de Bloqueig del Mediterrani i va cessar el comandament de l'almirall Francisco Moreno amb la finalitat de reorganitzar la Marina davant l'imminent final de la guerra; però la dissolució no va aturar l'activitat de les patrulles de bloqueig. El 28 de març de 1939, el creuer *auxiliar Mar Negro*, el destructor *Velasco Ceuta* i el minador *Júpiter* encara patrullaven la costa valenciana. Segons les memòries de l'almirall Moreno i els informes dels comandants dels creuers a data 27 de març, el balanç del bloqueig tancat era discret, perquè va ser impossible cobrir les distàncies amb els pocs i malmesos vaixells de guerra que tenien.[8]

El fracàs de les gestions del Consell Nacional de Defensa per aconseguir una capitulació amb garanties

Casado i Besteiro esperaven que el corporativisme castrense i el seu anticomunisme els facilitarien negociar una pau honrosa amb Franco. El coronel Casado ja s'havia entrevistat amb la cinquena columna madrilenya el 30 de gener de 1939 amb la finalitat de negociar les condicions de la capitulació. Besteiro també el 3 de febrer. El 5 de febrer Casado va rebre un escrit amb les exigències de Franco on deia que havia d'eliminar la política comunista de resistència i que no negociaria amb els polítics republicans, solament amb els militars de carrera. Prometia benevolència si lliuraven les armes, salconduits per anar a l'estranger i exempció de responsabilitat criminal als militars professionals i als soldats de les quintes que havien servit a la República (Calzado, 2007: 12-13).

Després d'acabar amb la resistència de les milícies comunistes la setmana del 5 al 12 de febrer de 1939, el Consell Nacional de Defensa va depurar els caps de l'Exèrcit sospitosos de ser comunistes o de donar-los suport, va empresonar els dirigents comunistes que no havien fugit i va suspendre la incorporació a files decretada per Negrín dels reclutes dels reemplaçaments de 1915 i 1916. A continuació, va suprimir l'estel roja de

cinc puntes en l'uniforme militar republicà el 17 de març i va dissoldre el Servei d'Informació Militar (SIM) el 22 de març. (Martínez Bande, 1985: 288-290).

El dia 11 de març anterior el coronel Casado i el general Matallana havien demanat a Franco que no fera encara ninguna ofensiva. Franco ho va complir. Tenien la intenció de retardar l'ofensiva franquista de la victòria per a poder retirar l'Exèrcit dels fronts, evitar els combats, mantenir d'ordre, aconseguir ajuda internacional i donar temps a qui volia embarcar cap a l'exili. Els ports marítims d'Àguilas i Torrevella eren el previstos per a l'evacuació amb els vaixells que demanaven als governs francès i britànic. Els contactes successius dels emissaris del Consell Nacional de Defensa amb els franquistes i les cartes envides per Casado no van servir per ablanir les exigències d'una capitulació sense condicions, perquè Franco volia la rendició incondicional; però sí que van retardar més de 15 dies el final de la guerra durant els quals Casado va intentar aconseguir infructuosament l'ajuda internacional per una evacuació general.

El 19 de març va sol·licitar oficialment vaixells als governs britànic i francès sense èxit. La negativa no el va fer desistir. Segons Martínez Bande (1985: 357), Casado i Besteiro es van entrevistar el dia 21 personalment amb els consols de França, del Regne Unit i de Mèxic per a suplicar ajuda. Mèxic va ser l'únic que va oferir assistència sense condicions. La Gran Bretanya els va dir que enviaria vaixells de guerra per ajudar, però si Franco no posava cap inconvenient. França ni va contestar.

El 24 de març el coronel Casado encara va enviar una darrera carta a Franco, el qual li va contestar que tot ja estava previst i resolt. Ocupació immediata del territori republicà i rendició incondicional. Ja sense l'esperança que les potències democràtiques enviaren els vaixells ni que Franco s'apiadara dels republicans, el Consell Nacional de Defensa amb Casado al capdavant va viatjar a València, excepte el socialista Julián Besteiro, el qual es va quedar a Madrid. El 26 de març es va conèixer la notícia del trencament de les conversacions amb Franco, el qual pel matí va iniciar en el Front d'Extremadura l'ofensiva de la victòria anunciada a les autoritats republicanes. Van ocupar algunes posicions en el sector de Pozoblanco i, per la nit, també van crear un cap de pont en el sector de Toledo segons els comunicats de guerra anotats en la Taula 3. Llavors, la desbandada dels soldats republicans ja era un fet i els dirigents polítics cercaven vaixells a la desesperada per eixir d'Espanya, igual que els comandaments militars intermedis i els soldats més polititzats. El Consell Nacional de Defensa havia fracassat (Mainar, Santacreu, Llopis, 2014: 80-84).

La desbandada final

Casado es va instal·lar en la seu de la Tercera Divisió Orgànica el 27 de març. Va enviar un telegrama al primer ministre britànic demanant vaixells per a mil passatgers. La darrera demanda d'auxili no va rebre resposta. Anteriorment havia enviat un telegrama semblant als governants francesos. Aquell mateix dia 27 de març, les tropes de Franco van continuar penetrant en el sector de Còrdova, on van capturar 6.000 presoners que es van rendir lliurant l'armament sense combatre. També van trencar el front del riu Tajo, on van capturat 4.500 presoners més. A les poblacions de la rereguarda republicana van ser alliberats els presos falangistes, els quals van començat a ocupar els poders locals amb el concurs de la cinquena columna. A València es va constituir una Junta d'Evacuació inoperant, perquè ni sabia el nombre de persones a embarcar ni havia contractat vaixells per a embarcar-los. Els únics vaixells contractats a l'efecte eren els que enviava Rodolfo Llopis per als correligionaris socialistes, que es van convertir en els transports de l'exili general.

El mateix dia 27 de març el Consell Nacional de Defensa va publicar una nota en la premsa valenciana informant que la seua preocupació era evitar una fugida desordenada i gestionar l'eixida d'Espanya dels qui ho necessitaven. Casado es va atrevir a assegurar que ho havia pactat amb Franco (Casado, 1968: 273 i 274). El general Menéndez, cap de

l'Exèrcit de Llevant, va assegurar a l'agència *United Press* que desitjava una pau digna, sense represàlies: "però si aquesta pau no s'aconsegueix, Espanya lluitarà fins el final".(9) El 28 de març el mateix general Menéndez, cap de l'Exèrcit de Llevant, va ordenar la rendició de totes les tropes sota el seu comandament. L'ordre va legalitzar l'enfonsament i fugida dels soldats dels diferents fronts de lluita. Alguns soldats arribaven als ports mediterranis com podien sense provocar cap desordre, vençuts, desmoralitzats, amb el desig de poder embarcar en algun vaixell; però no n'hi havia. Els militars de graduació demanaven ajuda a Casado per a eixir d'Espanya. Casado estava desbordat, impotent. Cipriano Mera i els seus acompanyants van aconseguir finalment a Xiva embarcar en dos avions procedents de Madrid (Mera, 2006). El general Miaja també va poder volar fins al camp d'aviació d'Orà, on van arribar més de mig centenar d'avions republicans.(10)

El mateix dia 28 les tropes d'ocupació de Franco van arribar a la capital d'Espanya i van capturar més de 40.000 presoners en els sectors del Centre; també van continuar penetrant en tots els sectors i recorrent els pobles de cada zona ocupada fins llavors. El coronel Adolfo Prada Vaquero va lliurar oficialment Madrid. En les mines d'Almadén les tropes d'ocupació franquistes van trobar una gran quantitat de de mercuri que Casado no havia pogut utilitzar per a contractar vaixells de transport, tot i intentar-ho.

El 29 van continuar penetrant en tots els sectors i recorrent més pobles de cada zona ocupada. Van arribar a les capitals de Cuenca en Llevant, Guadalajara i Albacete en el Centre i Ciudad Real i Jaén en el Sud amb milers de presos i recollida de material. Per la costa van superar Sagunt després de passar la línia defensiva XYZ abandonada pels soldats republicans. En els aeròdroms van aterrar avions tripulats pels pilots republicans immediatament empresonats. El dia següent, el 30 de març, van arribar a les capitals de València en Llevant i Alacant en el Centre. Van fer milers de presos més i recollida de material. El 31 van arribar finalment a les capitals d'Almeria i Múrcia i a la Base Naval de Cartagena, el darrer dels objectius militars per ocupar (Egea, 2016). També van continuar recorrent els pobles de cada zona. Els comunicats de guerra de l'Exèrcit franquista diuen que les tropes d'ocupació van ser rebudes amb un entusiasme indescriptible en tots els pobles. L'únic reducte que quedava per ocupar en mans dels soldats republicans eren les drassanes del port d'Alacant, una zona internacional pactada que es va convertir en una presó amb vistes al mar quan la matinada de l'1 d'abril de 1939 van lliurar les armes i Franco va donar la guerra per acabada.(11)

Tot i que el 27 de març Franco va dissoldre les Forces i Operacions de Bloqueig del Mediterrani, l'activitat de les patrulles del bloqueig tancat va continuar entre els dies 27 i 31 de març 1939 al mateix temps que les tropes de terra franquistes ocupaven la zona centre sense resistència. L'objectiu era capturar i no deixar escapar els republicans fugitius. Els vaixells que intentaven entrar en les aigües jurisdiccionals i els ports republicans s'exposaven a l'apressament; però allí estaven els vaixells de la Patrulla de Nyon per a protegir-los si arribaven a les aigües internacionals. Les patrulles del bloqueig tancat no van poder impedir l'eixida dels fugitius en barquetes des de port secundaris de pescadors o els de Sagunt, València, Cullera, Gandia, Dénia, Benidorm, la Vila Joiosa, Alacant, Santa Pola, Torrevella, Àguilas i Almeria. De Cartagena, per exemple, van sortir el *Cam-pillo* amb uns 500 passatgers i el *Tramontana* amb un passatge exclusivament compost per autoritats (El Gafsi, 1983).

El 28 de març va salpar el darrer vaixell amb refugiats del port de València, el *Lizardieux*. Una passatgera de renom era Rita Montagnana, l'esposa de Palmiro Togliatti. Hi havia 500 passatgers. Era de nit. Cap a la matinada, la patrulla del bloqueig tancat el va divisar i li va disparar una canonada d'advertència amb la finalitat d'aturar-lo. El capità del mercant va demanar protecció als vaixells de guerra francesos. Va dir que venia de Marsella i que estava en aigües internacionals quan l'havien vist i disparat. Va eludir la patrulla del bloqueig. A migdia, un dels dos vaixells de la patrulla del bloqueig, el destructor *Velasco Ceuta*, la va abandonar a causa d'una averia i el creuer auxiliar *Mar Negro* va continuar la vigilància sense el destructor. La nit del mateix dia 28, va divisar i ordenar parar al mercant *Ploubazlanec*, que navegava per dins de les aigües jurisdiccionals en la

costa de València. Un oficial del creuer franquista el va abordar i va comprovar que portava solament una càrrega de menjar i teles. Tot seguit va amenaçar el capità de disparar-li si el trobaven novament dins de la zona de guerra. Al Sud, sembla que el mercant *Stanbrook*, que venia d'Orà contractat per Rodolfo Llopis, va aprofitar per a salpar del port d'Alacant la tarda-nit del mateix dia 28 amb 2.638 passatgers.⁽¹²⁾ La singladura patrullera del minador *Júpiter* per la zona va transcórrer sense localitzar el mercant ni cap altra incidència el dia 28, fins a la tarda del dia següent, en què va divisar un destructor francès escoltant un altre mercant que intentava entrar al port d'Alacant, el mateix *Ploubazlanec* que el creuer auxiliar *Mar Negro* havia deixat continuar sense apressar-lo, el qual va arribar finalment cap a Orà a causa de la pressió del *Júpiter*. El darrer vaixell mercant que va salpar del port d'Alacant va ser el *Maritime* cap a Marsella; però ho va fer quasi sense passatgers. Menys de 30. El capità només va admetre a autoritats republicanes notables —al governador civil d'Alacant Manuel Rodríguez Martínez, a Fermín i Álvaro Botella que eren propietaris del diari *El Luchador*, a l'ex-alcalde Lorenzo Carbonell, el comandant Antonio Rubert, etc—. A partir del dia 29, ja no va eixir ni entrar cap vaixell mercant amb pavelló francès o britànic (Santacreu, 2008b).

No obstant, el creuer auxiliar *Mar Negro* va observar unes barquetes aproximant-se a un destructor anglès en les proximitats del port de Gandia el 29 de març de 1939 pel matí; però no va intervenir a diferència d'allò fet en els vaixells que eixien dels ports de València i Alacant els dies anteriors (Santacreu, Mainar, Llopis, 2014). Estaven embarcant uns presoners de guerra italians com a resultat d'una operació humanitària de la Creu Roja sobre intercanvi de presos de guerra. El coronel Casado amb el seu seguici va arribar al port de Gandia procedents de València per la tarda i, per la nit, tots van embarcar en el vaixell de guerra britànic *Galatea*. A les 8:25 hores del dia 30 el destructor *Melilla* navegava cap al port de Gandia; però va rebre instruccions superiors de dirigir-se cap al port de València i abandonar el bloqueig tancat del port de Gandia. Ho va fer a les 9:30 hores. Juntament a Casado (passatger 184), van embarcar cap a l'exili el general Leopoldo Menéndez (passatger 158), el coronel Antonio Camacho (passatger 160), Wenceslao Carrillo, (passatger 187), etc. L'1 d'abril els van traslladar al vaixell hospital *Maine*, el qual va salpar cap a Marsella per la tarda. El mateix dia, a Alacant les tropes d'ocupació van capturar i empresonar milers de fugitius que no van trobar els vaixells de l'exili amb que confiaven salvar-se de la repressió franquista. La fugida no va ser possible (Santacreu, 2011).

Taula 3: Els comunicats oficials de guerra dels dos exèrcits entre els dies 14 i 31 de març de 1939

Data	Exèrcit de Franco	Exèrcit de la República
14	Sense novetats destacables.	Hui pel matí 5 "Savoia 81" han bombardejat el port i algunes barriades de València amb 10 morts i 25 ferits civils.
15	Sense novetats destacables.	Hui pel matí 3 avions enemics han bombardejat Cartagena.
16	Sense novetats destacables.	Ahir per la tarada 5 avions "Savoia 81" enemics van tornar a bombardejar Cartagena
17	Sense novetats destacables.	Ahir 10 avions "Savoia 81" enemics van bombardejar els voltants de Guadalajara.
18	Ahir una bateria roja va disparar contra el manicomi de Ciempozuelos amb 4 internes mortes i 15 ferides.	Sense novetats destacables.

19	Sense novetats destacables.	El dia 17 una bateria enemiga ha disparat 110 projectils contra Titulcia, Puente Lazo i Aranjuez en la Zona Centre. La pròpia n'ha disparat 81 contra Ciempozuelos amb foc de contrabateria.
20	Sense novetats destacables.	Pel matí 5 avions enemics han bombardejat Cuenca amb danys petits i 5 avions Savoia, el port i poblats marítics de València amb la destrucció de 7 edificis, 1 mort i 4 ferits.
21	L'aviació va bombardejar els dipòsits del port de València.	Pel matí 5 avions enemics han bombardejat el port i poblats marítics de València amb la destrucció d'edificis i altres 5, Aranjuez i Ocaña amb víctimes civils i soldats hospitalitzats a Aranjuez.
22	Sense novetats destacables.	Pel matí 5 trimotors enemics han bombardejat el port, barri marítim i nucli urbà de València amb danys i víctimes civils. Per la tarda 5 avions Savoia 81 han bombardejat Alcalá de Henares amb danys i víctimes.
23	Sense novetats destacables.	L'aviació enemiga ha bombardejat Torrelaguna amb danys i víctimes.
24	Sense novetats destacables.	Sense novetats destacables.
25	Sense novetats destacables.	Pel matí 5 avions Savoia 81 han bombardejat el port d'Alacant sense danys ni víctimes.
26	Hui les tropes d'Andalusia han trencat el front en el sector de Còrdova, on han penetrat 40 quilòmetres i capturat 10.000 presoners amb l'armament que s'han rendit. Ahir l'aviació va bombardejar el port d'Alacant i hui ha cooperat amb les operacions de terra del sector de Còrdova.	Inici pel matí de hui de l'ofensiva enemiga anunciada en el Front d'Extremadura amb l'ocupació d'algunes posicions en el sector de Pozoblanco.
27	Hui les tropes han continuat penetrant en el sector de Còrdova, on han capturat 6.000 presoners amb l'armament que s'han rendit. La nit passada, també van crear un cap de pont en el sector de Toledo i hui han trencat el front del riu Tajo, on han capturat 4.500 presoners amb l'armament que s'han rendit. L'aviació ha cooperat amb les operacions de terra dels sectors de Còrdova i Toledo.	Inici d'una nova ofensiva enemiga en el sector de Toledo

28	Hui les tropes han ocupat la capital d'Espanya amb més de 40.000 presoners en els sectors del Centre. Les tropes han continuat penetrant en tots els sectors i recorrent els pobles de la zona alliberada. En les mines d'Almadén han trobat molt de mercuri. L'aviació ha cooperat amb les operacions de terra dels diversos sectors.	
29	Hui les tropes han continuat penetrant en tots els sectors i recorrent els pobles de la zona alliberada. Han arribat a les capitals de Cuenca en Llevant, Guadalajara i Albacete en el Centre i Ciudad Real i Jaén en el Sud amb milers de presos i recollida de material. Per la costa han superat Sagunt. Han sigut rebudes amb un entusiasme indescriptible. En els nostres aeròdroms han aterrat 42 avions rojos.	
30	Hui les tropes han continuat recorrent els pobles de la zona alliberada i han arribat a les capitals de València en Llevant i Alacant en el Centre amb milers de presos i recollida de material. Han sigut rebudes amb un entusiasme indescriptible.	
31	Hui les tropes han continuat recorrent els pobles de la zona alliberada i han arribat a les capitals d'Almeria i Múrcia i a la Base Naval de Cartagena. Han sigut rebudes amb un entusiasme indescriptible.	
Font: Elaboració pròpia amb una traducció i adaptació resumida a partir del Servicio Histórico Militar (1977 i 1978: vol. 1, 412)		
<p>Transcripció literal del comunicat de l'1 d'abril de 1939 (volum 1, pàgina 412): "En el día de hoy, cautivo y desarmado el Ejército rojo, han alcanzado las tropas nacionales sus últimos objetivos militares. LA GUERRA HA TERMINADO Burgos, 1º de abril de 1939. (Año de la Victoria). EL GENERALÍSIMO, Fdo. <i>Francisco Franco Bahamonde</i>.</p>		

Annex fotogràfic i documental

Foto 1: Bocana del port d'Alacant (31/03/1939)
Font: Arxiu Històric Municipal d'Alacant (Col·lecció Francisco Sánchez)

Foto 2: Desfilada de la Victòria a Alacant (05/04/1939)
Font: Arxiu Històric Municipal d'Alacant (Col·lecció Francisco Sánchez)

Foto 3: Generals Gambara i Saliquet en la desfilada de la Victòria a Alacant (05/04/1939)

Foto 4: Quarantena del *Stanbrook* al port de Mers el Kebir d'Algèria (abril 1939)

Foto 5: Barqueta amarrada al port de Béni Saf d'Algèria (31/03/1939)

Foto Document 1: Telegrama a Franco sobre port de Gandia a 30 de març de 1939 (30/03/1939)

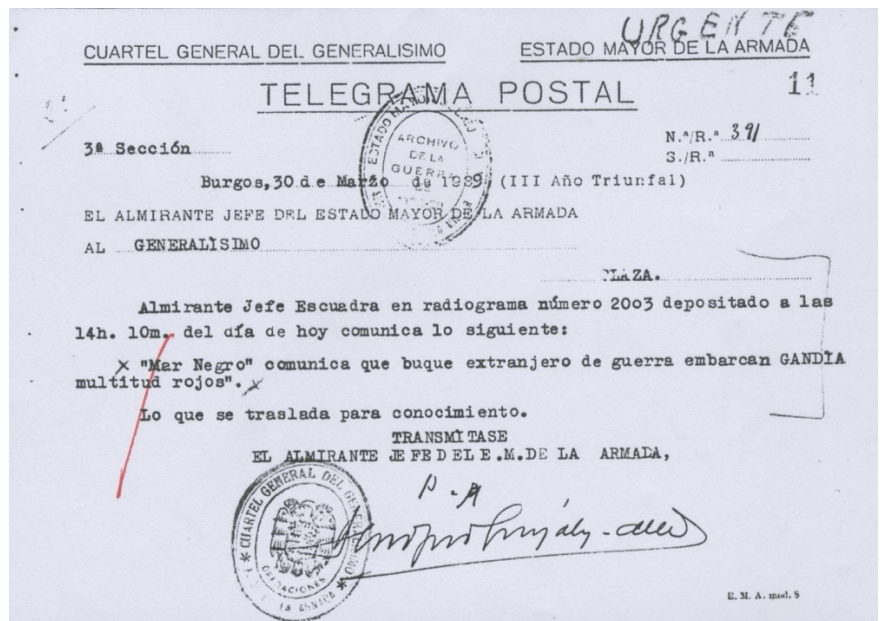
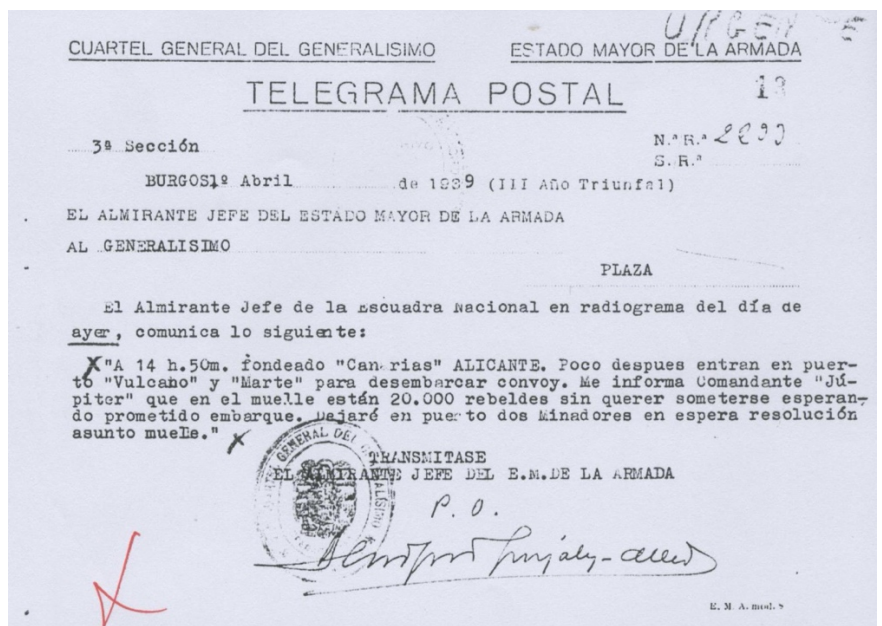

Foto Document 2: Telegrama a Franco sobre port d'Alacant a 31 de març de 1939 (01/04/1939)

Referències

- Abad, V. (1987): *Valencia, marzo de 1939*, Ajuntament de València, València.
- Aracil, R.; Villaroya, J. (2010): *El País Valencià sota les bombes (1936-1939)*, PUV, València.
- Azaña, M. (1.966-1.968): *Obras completas*, Oasis, Mèxic.
- Azàrate, P. (1976): *Mi embajada en Londres durante la guerra civil espanyola*, Ariel, Barcelona.
- Calzado, A. (2007): "El golpe de Casado y el final de la contienda", en *El final de la guerra. La Guerra Civil en la Comunidad Valenciana* vol. 15, Editorial Prensa Valenciana S.A., València-
- Casado, S. (1968): *Así cayó Madrid. Último episodio de la guerra civil espanyola*, Madrid.
- Costa Vidal, F. (1998): *Villena durante la guerra civil, 1936-1939*, Institut de Cultura Juan Gil-Albert/Ajuntament de Villena, Alacant.
- Dreyfuys-Armand, G. (1999): *L'exil des républicains espagnols en France. De la Guerre Civile à la mort de Franco*, Albin Michel, Paris.
- Dreyfus-Armand, G. i Temime, E. (1995): *Les Camps sur la plage, un exil espagnol*, Autrement, Paris.
- Edrards, J. (1979): *The British Government and the Spanish Civil War, 1936-1939*, Mac Millan, Londres.
- Egea Bruno, P.M. (2016): "El final de la Guerra Civil: Cartagena: Marzo 1939", *HISPANIA NOVA. Revista de historia contemporánea* nº 14.
- El Gafsi, A. (1983): "De Cartagena a Bizerta. Prolongaciones tunecinas de la guerra civil española (1936-1939)", en *Anales de Historia Contemporánea*, Universitat de Múrcia, pp. 251-261.
- Español Bouché, L. (2004): *Madrid, 1939. Del golpe de Casado al final de la Guerra Civil, el Consejo Nacional de Defensa, el principio del exilio, la Diputación Permanente de París*, Almena, Madrid.
- Fernández Díaz, V. (2009): *El exilio de los marinos republicano*, Publicacions de la Universitat de València, València.
- Galán Cánoves, C. (1991): "El 5 de marzo de 1939 en Cartagena", en *Cuadernos del Estero*, núm. 1. Cartagena.
- Galdón Casanova, E. (2012): *La batalla por Valencia, una victoria defensiva*, Publicacions de la Universitat de València, València.
- Gassó García, L. [et al.] Juan Navarro, E. tr. (2016): *Operación Stanbrook: homenaje a la memoria republicana*, L'Eixam Edicions, València.
- Girona, A. (2006): "El ascenso del Partido Comunista", en *La hora de la revolución. La Guerra Civil en la Comunidad Valenciana* vol. 6, Editorial Prensa Valenciana S.A., València.
- Graham, H. (2006): *Breve historia de la guerra civil*, Editorial Espasa Calpe S.A., Madrid.
- Gutiérrez-Ravé, J. (1953): *Las Cortes errantes del Frente Popular*, Editora Nacional, Madrid.
- Hernández Sánchez, F. (2010): *El PCE en la Guerra Civil*, tesi de doctorat UNED, Madrid.
- Líster, E. (1966): *Nuestra guerra*, Ebro, París.
- Mainar, E. (2007): "El bombardeo de Xàtiva", en *El final de la guerra. La Guerra Civil en la Comunidad Valenciana* vol. 15, Editorial Prensa Valenciana S.A., València, pp. 114-123.
- Mainar, E.; Santacreu, J.M.; Llopis, R. (2014): *La agonía de la II República, del golpe de casado al final de la guerra*, La Xara Edicions, Simat de la Vallidigna.
- Martínez Bande, J.M. (1985): *El final de la Guerra Civil*, Editorial San Martín, Madrid.
- Mera, C. (2006): *Guerra, exilio y cárcel de un anarcosindicalista*, Solidaridad Obrera, Madrid.
- Moreno, F., Moreno, S. (1998): *La guerra silenciosa y silenciada. Historia de la Campaña Naval durante la guerra de 1936-39*, Impreso en Gráficas Lormo S.A., Madrid, tomo IV (Segunda Parte).
- Morillo, A. (2003): *La Guerra Civil a Menorca (1936-1939)*, Documenta Balear, Palma de Mallorca.
- Olaya Morales, F. (2004): *El expolio de la República*, Belacqva, Barcelona.
- Pérez Adán, L.M. (2004): *El hundimiento del castillo Olite*, Áglaya, Cartagena.

- Ramos, V. (1974): *La guerra civil 1936-1939 en la provincia de Alicante* Tomo III, Ediciones Biblioteca Alicantina, Alacant.
- Rodríguez Miaja, F. (2015): *El final de la Guerra Civil: al lado del general Miaja*, Marcial Pons Ediciones de Historia, S.A., Madrid.
- Santacreu Soler, J.M. (1990): "La producción de guerra y las tesis de la 'Posición Yuste'", en *Guerra civil y franquismo en Alicante*, Instituto de Cultura Juan Gil-Albert de la Diputació d'Alacant, Alacant.
- (1992): *L'economia valenciana durant la guerra civil. Protagonisme industrial i estancament agrari*, Alfons el Magnànim de la Institució Valenciana d'Estudis i Investigació, València.
- (2006): *Piratas contra la República. Un hecho silenciado de la Guerra Civil española 1936-1939*, La Xara Edicions, Simat de la Vallidigna.
- (2007): "El último bloqueo sobre la costa valenciana" en *El final de la guerra. La guerra Civil en la Comunidad Valenciana*. Vol 15, Editorial Prensa Valenciana, Valencia.
- (edr. 2008): *Una presó amb vistes al mar. El drama del port d'Alacant, març de 1939*, Tres i quatre S.L., València.
- (2008a): *Tres claves de la guerra Civil en el Mediterráneo*, La Xara Edicions, Simat de la Vallidigna.
- (2008b): "El bloqueig naval franquista i la sort dels darrers vaixells de l'exili del port d'Alacant", en *Una presó amb vistes al mar. El drama del port d'Alacant, març de 1939*, Tres i quatre S.L., València, pp. 224-226.
- (2011): "La huida imposible. El fracaso de las gestiones del Consejo Nacional de Defensa en marzo de 1939", en *Ebre 38* n.º. 6, pp. 81-99.
- Santacreu, J.M.; Mainar, E.; Llopis, R. (2014): *Gandia i el seu port, març de 1939: el penúltim acte de la Segona República Espanyola*, CEIC ALFONS EL VELL, Gandia.
- Servicio Histórico Militar (1977 i 1978): *Partes oficiales de guerra. 1936-1939*, Librería Editorial San Martín, Madrid, 2 volums.
- Tagüeña, M. (1973): Testimonio de dos guerras, Oasis, Mèxic.
- Valero Escandell, J.R. (2004): *El territorio de la derrota. Los últimos días del Gobierno de la II República en el Vinalopó*, Centre d'Estudis Locals del Vinalopó, Elda.
- Vargas, B. (1999): *Rodolfo Llopis (1895-1983) Una biografía política*, Planeta, Barcelona.
- Vilar, J.B. (2006): "El viaje del Stanbrook y el exilio en Argelia", en *La guerra Civil en la Comunidad Valenciana*. Vol 16. *Exilio y represión franquista*, Editorial Prensa Valenciana, València, pp. 86-95.

Notes

1. L'autonomia del poder militar sobre el civil havia crescut a una velocitat vertiginosa abans que Negrín arribara a Alacant el 10 de febrer de 1939. El poder dels militars de la zona centre es va incrementar quan Franco va separar territorialment la zona centre i la zona oest en abril de 1938 amb l'arribada de les tropes a Vinaròs. Després va ser legalitzat quan el Consell de Ministres va declarar finalment l'estat de guerra el 22 de gener de 1939 i els militars del GERC van adquirir protagonisme polític. El general Miaja va publicar un ban el 26 de gener de 1939 per aplicar el Codi de Justícia Militar en el cas de delictes d'adhesió a la rebel·lió militar.
2. El governador civil d'Alacant era el socialista Ricardo Mella Serrano i el governador militar, el coronel Manuel Hernández Arteaga. El president del Consell Provincial era un obrer alcoià de la CNT, Ramón Llopis Agulló, i el del Consell Municipal d'Alacant Ángel Company Sevilla, membre de la FAI.
3. Vegeu per als bombardeigs els comunicats de guerra anotats en la Taula 1 i les descripcions anotades en el llibre de (Aracil, Villarroya, 2010).
4. La Batalla de Llevant va ser una continuació de la Campanya d'Aragó iniciada el 9 de març de 1938 en acabada la Batalla de Terol. Va començar després de la conquesta franquista de Vinaròs del 15 d'abril de 1938. Els combats van ser sagnants degut a la resistència numantina republicana, motiu pel qual el franquistes no van prendre Castelló de la Plana fins el 13 de juny i mai no van arribar a l'objectiu principal: València. El general Kindelán va aconsellar a Franco el 22 de maig de no seguir l'ofensiva a causa del desgast que suposava i el fet que no se li veia final; però Franco no va fer cas. Després de dos mesos de combats sagnants, tot i que els franquistes havien arribat fins a Nules i Viver, el front va quedar estancat en començar la Batalla de l'Ebre en ple estiu de 1938 (Galdón, 2012).
5. Vegeu una anàlisi detallada d'aquestes posicions secretes i els fets en (Valero, 2004).
6. El president mai no va dissimular les intencions de dimitir el càrrec quan va creuar la frontera francesa com posa de manifest en les seues memòries (Azaña, 1.966-1.968: 411-414).
7. Podeu seguir amb detall els enfrontaments en (Martínez Bande, 1985: 256-290).
8. Vegeu una anàlisi més detallada de tots els incidents en Moreno, F., Moreno, S. (Moreno, Moreno, 1998: 3121-3127) i (Santacreu, 2007: 106-113).
9. Citació en (Abad, 1987: 39).
10. Sobre el darrers dies de Miaja a la guerra vegeu (Rodríguez Miaja, 2015).
11. Vegeu el llibre monogràfic sobre els fets del port d'Alacant en (Santacreu, edr. 2008).
12. Juan Bautista Vilar ha desglossat els passatgers de la forma següent: 590 republicans, 572 socialistes, 304 cenetistes, 196 comunistes, 428 sense adscripció política o sindical, 372 infants, 328 dones i 184 antics brigadistes internacionals. (Vilar, 2006).

Autoria: El present treball ha estat conceptualitzat i escrit per J.M. Santacreu. L'autor ha llegit i està d'acord amb la present versió del manuscrit.

Conflictes d'interès: L'autor declara no tenir cap conflicte d'interès.

Copyright: © 2021 de l'autor. Presentat per a una possible publicació d'accés obert sota els termes i condicions de la llicència Creative Commons Attribution (CC BY) (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).